

EFSHAR - The Association for the Development of Social and Educational Services

18+

מיקוד שליטה, דימוי עצמי ונורוטיבות: השוואה בין מתמכרים לסמים לבין אוכלוסיית

Author(s): משה אדר and איתי בורגנסקי

Source:

Mifgash: Journal of Social-Educational Work /

מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית

(תמוז תשנ"ה יולי 1995), pp. 62-72 No. 7 /

Published by: EFSHAR - The Association for the Development of Social and Educational Services

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23689325>

Accessed: 08-07-2016 06:55 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

EFSHAR - The Association for the Development of Social and Educational Services is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to

Mifgash: Journal of Social-Educational Work / מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית.

<http://www.jstor.org>

מיקוד שליטה, דימוי עצמי ונוירוטיות: השוואה בין מתמכרים לסמים לבין אוכלוסיית +18

איתי בורגנסקי

המחלקה לקידום נוער, עיריית נתניה

פרופ' משה אדד

המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן

תקציר

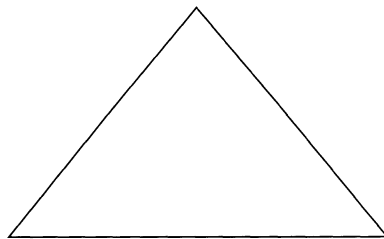
מטרת המחקר היא לבחון את הקשר שבין מיקוד שליטה, דימוי עצמי ונוירוטיות בקרב מתמכרים לסמים, בהשוואה עם אוכלוסיית לא מתמכרים בקרב צעירים בני +18. בין שתי האוכלוסיות נערכה התאמה מבחינת הרקע הסוציו-אקונומי. ממצאי המחקר עולה, כי לא נמצאו הבדלים במיקוד שליטה, אך נמצאו הבדלים מובהקים בדימוי העצמי ובעוצמת הנוירוטיות בין שתי האוכלוסיות.

רקע תיאורטי

הגישה התיאורטית העומדת בבסיס מחקר זה היא קוגניטיבית, על פי התיאוריה של ה-C.A.P. CONTROL של גולד (1980). לתיאוריה זו יש הנחות המתייחסות, בין השאר, לתהליך השימוש לרעה בסמים. תהליכי שימוש לרעה בסמים מתחילים בקונפליקטים, כאשר אנשים שיש להם קשיים בהתמודדות עם דרישות החברה, או הדרישות שלהם מעצמם, נמצאים בקונפליקט. המתח הנובע מן הקונפליקט מוליד חרדה (Anxiety). חרדה היא רגש אוניברסלי שרובנו מתנסים בו בדרגות שונות כל יום. לא עצם ההתנסות בחרדה, אלא הפירוש שהפרט מעניק לחרדה, הוא הקובע. הפירוש הקיים אצל משתמשים בסמים, הוא חוסר יכולתם להשפיע על סביבתם להסיר את מקורות המתח (גולד, 1980). האמונה של האדם בחוסר יכולתו להתמודד עם מתחים, היא הפרעה או עיוות קוגניטיבי מרכזי. אחת מתוצאותיו היא תחושה של הערכה עצמית נמוכה (Low self esteem), הנמצאת אצל משתמשים לרעה בסמים (קריסטל ורסקין, 1970). ההתנסות בחרדה אינה נוחה, ולכן נחוצים אמצעים לנטרולה. אמצעי שכזה הוא הסם, המשחרר את הפרט מהחרדה ומעניק לו תחושות חיוביות. לרוע המזל, השפעת הסם היא רק לטווח קצר. לאחר מכן, מקורות של מתח פנימי וחיצוני שהודחקו, יגבירו את הקונפליקט והחרדה ביתר שאת. על מנת להתגבר על רגשות שליליים אלה, חוזר המשתמש אל הסם עד להתמכרות מוחלטת (גולד, 1980).

מהאמור לעיל עולה, כי קיימת קרקע המובילה את האדם לשימוש בסם. קרקע זו כוללת שלושה מוקדים מרכזיים:

תפיסת חוסר ישע (מנקודת שליטה)

חרדה (ניורוטיות)

דימוי עצמי נמוך

1. דימוי עצמי

פיטס וחבריו (1971) מגדירים את הדימוי העצמי כ"עצמי הכולל" – "העצמי" אשר חווה האדם ולו הוא מודע. הדימוי העצמי הוא סיכום כולל של כל ההכרות או התפיסות של הדימוי שלו על עצמו. פיטס (1972) טוען, כי הדימוי העצמי הוא משתנה בעל משמעות חשובה בהתנהגות האדם. בספרו "תפיסה עצמית והגשמה עצמית" הוא מניח ארבע הנחות:

- א. הדימוי העצמי משפיע על הדרך שבה האדם תופס את יחסי הגומלין עם העולם סביבו ומנהל אותם;
- ב. היבטים רבים בהתנהגות האדם נמצאים במתאם ישיר עם הדימוי העצמי שלו;
- ג. ידע על התפיסה העצמית של האדם מספק בסיס להבנה ולניבוי של התנהגותו;
- ד. הדימוי העצמי משמש מדד מהימן על מצבו הנפשי של האדם.

ברור, שתופעה כמו התמכרות לסמים קשורה לדימוי העצמי. פיטס אכן מציין כי להערכתו, לאוכלוסייה כזו צפוי דימוי עצמי סוטה ושלילי.

דימוי עצמי ושימוש בסם: קפלן ושטפנהאגן (1980) מציגים תיאוריה העוסקת בדימוי העצמי של המשתמשים לרעה בסמים. לטענתם, דימוי עצמי נמוך הוא מרכיב מרכזי הדוחף את הפרט לשימוש בסמים. השימוש בסמים הוא מנגנון הגנה מפני הדימוי העצמי הנמוך. קפלן מייחס את הירידה בערך העצמי למצב שבו הפרט לא היה מסוגל להגן על עצמו בקבוצה מפני ירידה בערך העצמי. זאת, משום ייחוס שלילי (שלו עצמו) והערכה שלילית כלפיו של אחרים משמעותיים.

שטפנהאגן לעומתו, מחזיק בהשקפה האדלריינית: התנהגות האדם מכוונת להשגת מטרות, אולם כשהאדם אינו מסוגל להגשימן, והחברה אינה מספקת אמצעים להשגתן, מתפתח דימוי עצמי נמוך.

2. נוירוטיות

אייזנק (1977) עסק בהרחבה בנושא הנוירוטיות, כאשר החרדה היא מרכיב חשוב שלה. הוא מסביר את הסטייה ההתנהגותית באמצעות תכונות האישיות של הפרט. יש אצל האדם נטייה כללית, המניעה אותו להקפיד על קיום נורמות התנהגות או להפירן. התכונה הגורמת להפרת הנורמות מופיעה יותר אצל אנשים ברמות גבוהות; ככל שהרמה גבוהה יותר, הנטייה להפרת

נורמות תהיה שכיחה יותר. יש כאן שלושה מדדים מרכזיים: נורוטיות, אקסטרוברטיות ופסיכוטיות.

מדדים אלה מתארים את האדם על פני רצף, כשבקצה האחד נמצאת תכונה קיצונית מסוג אחד (לדוגמה, יציבות) ובקצה האחר תכונה קיצונית מסוג אחר (למשל, אי-יציבות, נורוטיות). לפי אייזנק, אין קשר בין מדדי האישיות השונים. הציון של אדם יכול להיות גבוה באחד מהם ונמוך באחרים. ציון גבוה בכל אחד מן המדדים קשור בבעייתיות נפשית או בפשיעה. אנשים בעלי נטיות אנטי-חברתיות חזקות, יהיו בעלי ציונים גבוהים בפסיכוטיות, באקסטרוברטיות ובנורוטיות. על פי התיאוריה, מכורים לסמים צריכים להיות בעלי נורוטיות גבוהה. לגבי אקסטרוברטיות, אלה שיקבלו ציון גבוה הם המכורים לסמים מדכאים; המכורים לסמים מעוררים יגלו נטייה לאינטרוברטיות.

3. מיקוד שליטה

מיקוד שליטה (Locus of control) מוגדר על ידי רוטר (1966) כמידה שבה תופס האדם את ההתרחשויות כתוצאה של התנהגותו. בני אדם מייחסים התרחשויות לשני גורמים: לגורמים חיצוניים ולגורמים פנימיים, משמע, התנהגותם שלהם.

כאשר ההתרחשויות נתפסות כתלויות בגורמים חיצוניים, כמו גורל, מזל, נס – ישתקף מיקוד שליטה חיצוני. כאשר ההתרחשויות נתפסות כתלויות בהתנהגות האישית, יהיה זה מיקוד שליטה פנימי.

במחקרים שנתאר להלן נבדק הקשר שבין מיקוד שליטה, דימוי עצמי ונורוטיות – לבין שימוש בסמים. להלן תוצאות המחקרים.

יוריק ופולסון (1984) השוו בין מניעים של אוכלוסייה המשתמשת בסם באופן קבוע לבין אוכלוסייה המשתמשת בסם באופן מזדמן. הם מצאו כי "הקבועים", עושים זאת לשם הסרת מתחים ולשם חיזוק הדימוי העצמי. מניעים אלה לא נמצאו בקרב המשתמשים בסם באופן מזדמן.

במחקרים גם נמצא קשר בין פסיכופתולוגיה לבין שימוש בסמים. במחקר של ספוט ושוניץ (1983) נמצא, שמשתמשים בסמים הפגינו פחות חוזק "אני", רמת חרדה גבוהה, אי התאמה ותלות – יותר מאשר הלא משתמשים.

מחקרים שבחנו מיקוד שליטה בקרב משתמשים בסמים הגיעו לממצאים סותרים. היו מחקרים שמצאו מיקוד שליטה חיצוני (גרו וגולדנברג, 1976),

היו שמצאו מיקוד שליטה פנימי (סמיתמן, 1974), והיו שמצאו מיקוד שליטה הדומה לזה של האוכלוסייה הכללית, ללא נטייה לכיוון פנימי או חיצוני (מקבריד, 1982).

המחקר: השערות, שיטה וכלים

מן הרקע התיאורטי שהובא לעיל עולה, כי בקרב מכורים לסמים תימצא רמה נמוכה של דימוי עצמי, מיקוד שליטה חיצוני ונירוטיות גבוהה. וכך ניסחנו את ההשערות הבאות:

1. רמת הדימוי העצמי בקרב קבוצת המתמכרים תהיה נמוכה בהשוואה לקבוצת +18.
 2. מיקוד השליטה בקרב מתמכרים לסמים יהיה חיצוני בהשוואה לבני +18.
 3. מתמכרים לסמים יגלו מידה גבוהה יותר של נירוטיות מאשר בני +18.
- השתתפו במחקר 80 נבדקים, מהם 62 גברים (77.5%) ו-18 נשים (11.5%). טווח הגילאים נע מ-19 עד 38, כאשר הממוצע הוא 28 וסטיית התקן היא 4.58. הנבדקים נחלקו לשתי קבוצות: קבוצת המחקר כללה 40 נבדקים המוגדרים כמכורים לסמים קשים, וקבוצת הביקורת כללה 40 נבדקים שאינם מכורים לסמים. נבדקי שתי הקבוצות נדגמו מתוך שכונות מצוקה שונות ברחבי הארץ. נבדקי קבוצת המחקר אובחנו כמכורים לסמים על ידי הרשויות העוסקות באבחון ובטיפול של נפגעי סמים, במרכז לטיפול בנפגעי סמים ביפו. נבדקי קבוצת הביקורת נבחרו מתוך הלומדים בקורסי +18 של משרד העבודה והרווחה, המיועדים לשיקומם האישי, החברתי והכלכלי. לדוגמה: מדריכי ספורט כלליים בווינגייט; קורס קבלנים בענף משנה לשיפוצים ובענף משנה לפיתוח חצרות, במלט"ב חולון. חשוב להדגיש שחלק מקבוצת +18 השתמשו בעבר בסמים קלים. בין שתי הקבוצות נעשתה התאמה מבחינת הרקע הסוציו-אקונומי.

כלים:

1. שאלון לדימוי עצמי של פיטס (1972).
2. שאלון מיקוד שליטה של רוטר (1962).
3. שאלון נירוטיות מתוך E.P.Q.R. של אייזנק (1977).
4. שאלון פרטים אישיים.

לוח 1: הנתונים הסוציו-דמוגרפיים של קבוצת המחקר והביקורת

משתנים	ערכים	קבוצת מחקר		קבוצת ביקורת		X ²	רמת מובהקות
מין	זכר נקבה	82.5% 17.5%	33 7	72.5% 27.5%	29 11	0.64	P > .05
מצב משפחתי	בודד נשוי	45% 55%	18 22	70% 30%	28 12	5.14	P > .05
מקצוע	בעל מקצוע	74.4%	29	64.7%	22	0.41	P > .05
	ללא מקצוע	25.6%	10	35.3%	12		
השכלה	יסודית	25%	10	17.5%	7	9.30	P > .01
	11-9 שני"ל	55%	22	30%	12		
	12 שני"ל	20%	8	52.5%	21		
שירות צבאי	לא שירת			21.1%	8	10.20	P > .001
	בצבא	25%	10	2.56%	1		
	מקוצר	30%	12	76.92%	30		
מוצא אבות נבדקים	ישראל	10%	4	10%	4	2.25	P > .05
	מזרחיים	75%	30	85%	34		
	מערביים	15%	6	5%	2		
דתיות	דתי	7.5%	3	5.1%	2	0.71	P > .05
	מסורתי	62.5%	25	56.4%	22		
	חילוני	30%	12	38.5%	15		

מלוח 1, ניתן לראות שלא נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת המחקר לקבוצת הביקורת מבחינת מינם, מקצועם, מוצאם ורמת דתיות. רוב הנבדקים הם גברים, ממוצא מזרחי, המזהים עצמם כמסורתיים ורובם בעלי מקצוע. כשליש בכל אחת מהקבוצות מזהה עצמו כחילוני ורק מקצתם מזהה עצמו כדתי. נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת המחקר וקבוצת הביקורת במצב המשפחתי, בסוג שירותם הצבאי ובהשכלתם. **משפחה** – רוב נבדקי קבוצת הביקורת (70%) רווקים, בעוד שבקבוצת המחקר רוב הנבדקים נשואים (55%). **השכלה** – רוב נבדקי קבוצת המחקר (55%) סיימו 11-9 שנות לימוד בלבד, בעוד שבקרב קבוצת הביקורת רוב הנבדקים (52.5%) סיימו לפחות 12 שנות לימוד.

צבא – מרבית הנבדקים שירתו בצבא (75% מקבוצת המחקר ו-79.9% מקבוצת הביקורת). אולם, בעוד שרוב נבדקי קבוצת הביקורת (75%) השלימו את שירותם הצבאי, בקרב קבוצת המחקר כ-45% סיימו שירות צבאי מלא, וכ-30% שירתו שירות מקוצר.

תוצאות

לוח 2: דימוי עצמי, מיקוד שליטה וניירוטיות בקרב שתי קבוצות המחקר

P מובהקות	קבוצת ביקורת N = 40		קבוצת מחקר N = 40		המדדים
	S.D.	M	S.D.	M	
P < .001	40.86	347.46	37.97	297.47	דימוי עצמי
< .05	2.92	13.64	2.85	13.52	מיקוד שליטה
P < .001	4.48	10.85	3.59	19.29	ניירוטיות

מהתוצאות עולה, כי לא נמצאו הבדלים מובהקים במיקוד שליטה, אך נמצאו הבדלים מובהקים בדימוי עצמי ובניירוטיות. נבדק הקשר בין משך השימוש בסמים אופיאטיים לבין המשתנים האישיים.

לוח 3: הקשר בין משך השימוש בסמים לבין המשתנים האישיים

משתנים אישיים	משך השימוש בסם כלשהו	משך השימוש בסמים אופיאטיים
רוטר	.10	-.09
ניירוטיות	.01	.22*
דימוי עצמי כללי	.08	-.24*

* P < .05

נמצא, כי קיים קשר מובהק בין משך השימוש בסמים אופיאטיים לבין נוירוטיות ודימוי עצמי: ככל שהשימוש ממושך יותר, ניכרת ירידה בדימוי העצמי ועלייה בנוירוטיות.

דיון

מיקוד שליטה

כאן לא נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות. ממצאים אלה מפתיעים, שהרי ההתמכרות לסמים היא תופעה של תלות פיסית ונפשית של האורגניזם בחומר ולכן היא כרוכה בחוסר אוניס, בחוסר שליטה ובתלות. הציפייה היתה שמכורים יגלו נטייה למיקוד שליטה חיצוני, בהשוואה לצעירי 18+.

אפשרות אחת להסביר את הממצאים קשורה לבעיית התוקף של השאלון. ברור שלשאלון זה יש תוקף תיאורטי והיסטורי, כאינדיקטור ליכולת של בני אדם בייחוס (Attribution) של מצבים שונים. אולם, נראה שהשאלון מתמקד בתפיסה כוללנית, שלא היתה מסוגלת לאבחן מצבים ספציפיים (עייין גם: לפקורט וחבריו, 1976 וכן היינס, 1991). סביר להניח, כי שימוש בשאלוני מיקוד שליטה, הבוחנים תחומים ספציפיים, יתנו תוצאות ממוקדות בשטחים ספציפיים על מיקוד שליטה של שתי האוכלוסיות.

נוירוטיות ודימוי עצמי

כצפוי, מחקרנו מצביע על אוכלוסיית 18+ כבעלת דימוי עצמי גבוה ונוירוטיות נמוכה, בהשוואה למתמכרים לסמים. יש שתי אפשרויות להבין ממצאים אלה: האחת – הפרט הפונה לשימוש בסמים סובל מדימוי עצמי נמוך ומרמת נוירוטיות גבוהה, ואלה דוחפים אותו לשימוש בסמים. האחרת – דימוי עצמי נמוך ונוירוטיות גבוהה מתפתחים תוך כדי ההתמכרות והם תולדה של הפגיעה בפרט עצמו. רמת התפקוד הירודה וחוסר האונים משתקפים בציונים הירודים שנתנו המתמכרים לעצמם.

אנו מניחים, כי ההסבר הוא שילוב של שתי האפשרויות. פרט הפונה לשימוש בסמים, סובל ככל הנראה מפגיעה בעצמי. פגיעה זו משמשת קרקע מכינה לשימוש בסמים. המחקר של בלאו וחבריו (1988), בדק עמדות כלפי שימוש בסמים בקרב תלמידי תיכון שטרם התנסו בסמים. נמצא קשר

מובהק בין דימוי עצמי נמוך, דיכאון וחרדה לבין פוטנציאל של שימוש בעתיד. כאשר פרט עובר משימוש מזדמן להתמכרות מוחלטת, נגרמת פגיעה נוספת בעצמי, וזו מתבטאת בירידה בדימוי העצמי ובעלייה בנוירוטיות. במחקרנו נמצאו מתאמים מובהקים בין משך השימוש בסמים אופיאטיים, לבין נוירוטיות ודימוי עצמי: ככל שמשך השימוש בסמים ממושך יותר, עולה רמת הנוירוטיות ויורד הדימוי העצמי.

ממצאים אלה מחזקים את התיאוריה של גולד, שהזכרנו לעיל. נראה כי המתמכרים משתמשים בסמים על מנת לקבל תחושות חיוביות, אולם בכל פעם שהם עושים זאת, הם פחות מסוגלים להתמודד עם עצמם ועם המציאות. אפשרי כי הסם, כמנגנון הגנה כימי, פועל באופן דומה למנגנוני ההגנה הפסיכולוגיים. אלה תפקידם להדחיק חוויות מאיימות, וככל שהפרט מדחיק יותר חוויות, מתעצמת רמת החרדה, שהיא תוצר לוואי של הדחקה. באופן דומה, הסם מסיר תחושות שליליות מאיימות, אולם הדחקה זו היא זמנית.

תמונה שונה נמצאת בקרב צעירי 18+, הפונים לשיקום מקצועי ומתמודדים עם הדרישות של המסגרות. הם משתייכים למסגרות לימודים יוקרתיות (המכללות בווינגייט ובחולון), רוכשים מקצוע בעל מעמד חברתי וכלכלי, ניתקים מן השכונה ומחזקים את הערך העצמי שלהם. במחקר הערכה נמצא, כי למסגרות טיפוליות יש השפעה חיובית על חיזוק מיקוד השליטה הפנימי ועל הדימוי העצמי.

ניומן (1985) בדק 17 גברים בעלי תלות בסמים, אשר סיימו חמישה שבועות של מטלות יומן מובנות. הדימוי העצמי שלהם התחזק וכן השתפר מיקוד השליטה לכיוון פנימי. מצב דומה עולה ממחקרים שבדקו אוכלוסיות של נוער מנותק. חל שיפור בדימוי העצמי של נוער מנותק, שהשתתף בסדנת טלוויזיה במעגל סגור (יהל, 1983).

המסקנה היא, שתכנית טיפולית-חינוכית לנוער מנותק היא החלופה היחידה המוצעת לשם השתלבות חברתית תקינה. יש חלופות התנהגותיות, המוצעות בתכניות למניעת סמים בישראל, אולם בעוד שלנוער הלומד חלופות אלה נועדות לגוון את הרפרטואר ההתנהגותי, הרי שלנוער מנותק המטרה היא למלא את החלל הקיים או לשמש חלופה לעבריינות ולסמים הנמצאים בשכונה (גריין, 1995).

סיכום

מחקרנו חושף את ההשלכות שיש לבחירות השונות של צעירים משכבות חברתיות-כלכליות נמוכות. לצעיר המתמכר לסמים, יש פגיעה קשה בערך העצמי ובתחושות האישיות. לצעיר שבחר להשתלב בקורס מקצועי, יש עלייה בתחושות החיוביות ובחזוק הערך העצמי.

כבר בגילאי התיכון והצבא, ניתן לגלות סימנים מקדימים של בחירות אלה. המכורים לסמים מסתגלים פחות למערכת החינוכית והצבאית, בהשוואה לאוכלוסיית 18+. בגילאים אלה, יש חשיבות קריטית למערכת 18+ ולהתערבות רכזים בשכונות. ייתכן שלגבי צעירים הנמצאים בסיכון, הניתוק מהשכונה והיציאה לקורס מקצועי הם מניעה וחלופה לשימוש בסמים.

בתכניות מניעה לסמים (כמו חל"ס), מוצעות חלופות לשימוש בסמים. שיטת היישוג (Reaching out) של עובדי קידום נוער ורכזי 18+ יוצרת חלופה זמינה ברחבי השכונות ובמקומות הבילוי הטבעיים של הצעירים. מסתבר, כי תכניות שיקום מקצועי אלה, הן למעשה תכנית המניעה הלא פורמלית לשימוש בסמים, הרחבה והאינטנסיבית ביותר בישראל לקבוצת סיכון זו.

מקורות

1. גרין, ד. (1995). **סמים, עובדות, שאלות ובעיות**, משרד הביטחון.
2. יהל, א. "טלוויזיה במעגל סגור כאמצעי לשיפור הדימוי העצמי בקרב חברות רחוב", **מפגש**, 1983, 21-30.
3. Blau, G.M., Gillespie, J.F., Evans, E.G., Felner, R.D. (1988). Predisposition to Drug Use in Rural Adolescents; Preliminary Relationships and Methodologic Consideration. *Journal of Drug Education*, 18(1), 13-22.
4. Cavaioia, A.A., Schiff, M. (1989). Self Esteem in Abused Chemically Dependent Adolescents. *Child Abuse and Neglect*, 13, 327-334.
5. Eysenck, H.J. (1977). *Crime and Personality*, London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
6. Fitts, W.H., Adams, J.L., Radford, G., Richard W.C., Thomas, B.K., Thomas, M.N. & Thompson, W. (1977). *The Self Concept and Self Actualization*. Dede Wallace Center. Monograph, Nashville, Tennessee, No. 3, p. 111.
7. Fitts, W.H. (1972). *The Self Concept and Performance. Counselor Recordings and Tests*. Research Monograph No. 5 Nashville Tennessee.

8. Gold, S.R. (1980). *The Cap Control Theory of Drug Abuse. Theories on Drug Abuse*. Nilda Research Monograph 30, Rockville Maryland. pp. 8-11.
9. Groh, T.R. & Goldenberg, E.E. (1976). Locus of Control within Subgroups in Correctional Population. *Journal of Criminal, Justice and Behaviour*, 3, pp. 1969-1978.
10. Haynes, P, Aliffe, G. (1991). Locus of Control of Behaviour: Is High Exterality Associated with Substances Misuse? *British Journal of Addiction*, 86, pp. 1111-1117.
11. Jurich, A.P., Polson, C.J. (1984). Reasons for Drug Use: Comparision of Drug Users and Abusers. *Psychological Reports*, 55, pp. 371-378.
12. Kaplan, H.B. (1980). *Self Esteem and Self Derogation Theory of Drug Abuse, Theories on Drug Abuse*. Nilda Research Monograph 30, Rockville Maryland, pp. 128-131.
13. Krystal, H., & Raskin, H.A. (1970). *Drug Dependence: Aspects of Ego Functions*, Detroit: Wayne State University Press.
14. Lefcourt, H.M. (1976). *Locus of Control: Currant Trend in Theory and Research*, New York: Wiley.
15. McBride, K.J. (1982). T-E Scores of Drug Abusing Offenders, The Influence of Social Desirability. *Criminal Justice and Behaviour*, Vol. 19, No. 2, pp. 177-183.
16. Neumann, J.K. (1985). Diary Writing as a Means to Increased Self Evaluation. *Journal of Substance Abuse Treatment*, Vol. 2(40), pp. 221-223.
17. Rotter, B.J. (1966). *Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement*. Psychological Monographs, 80 (1, whole no. 69).
18. Smythman, S., Plant, W.T., & Southern, M.L. (1974). Locus of Control in two Samples of Chronic Drug Abusers. *Psychological Reports*, 34, pp. 1293-1294.
19. Spotts, J.V., Shonts, F.C. (1984). Drugs and Personality: Extroversion-Introvertion, *Journal of Clinical Psychology*, 40(2).
20. Steffenhagen, N.R.A. (1980). *Self Esteem Theory of Drug Abuse. Theories of Drug Abuse*. Nilda Research Monograph 30, Rockville Maryland, pp. 157-163.